

Inhoud Jaargang 30 – Nummer 1

MAART 2023

COLUMN

3 Siberië

DAVID COLMER

9 Schotschrift

Contra de persklaarversmurfers

ROBBERT-JAN HENKES

COLUMN

21 Herstrippen

IVO SMITS

HET VERTAALJAAR 2022

29 Het vertaaljaar 2022

TON NAAIJKENS

61 Ovidius' *Metamorfosen* tweemaal vertaald

MIEKE DE VOS

- 69 Misvormde lichamen en monsterlijk gemijmer
De nichtjes van *Aurora Venturini*
MARIE SCHOUPS EN EVA VAN HOEY
- 79 De overwoekerde doofpot Dunkelblum
SEBASTIAN ROTH
- 87 De natuur als grommend en dreigend personage in het werk
van Jean Giono
CARLIJN BROUWER
- 93 *Legenda aurea*, een caleidoscopische kalender van heiligen
en feesten
JAAP VAN VREDENDAAL
- 105 Een tuinman en zijn ziel
Al-Farabî en zijn deugdzaame stad
TON NAAJKENS
- 111 De eigenstandige ruïne: een nieuwe vertaling van
The Waste Land
ONNO KOSTERS
- 123 *Medewerkers*
- 127 *Colofon*

TON NAAJKENS

Het is januari, een sneeuwerige dag, en ik geniet ervan. Per slot van rekening is winters weer zeldzaam geworden. Ik fiets door de gladde stad en mijmer. Al trappend ga ik de woorden na die ik afgelopen jaar bijgeleerd heb. Je moet ergens aan denken. Nokvorst is er een. Noordkromp. Kastaar. En dassenwissel. Dat laatste woord vervangt wat mij betreft olifantenpaadje, waarvan ik toch al niet weet hoe dat ons idioom is binnengeslopen. Een inheems dier past beter. Ik bots bijna tegen een auto die *bridal wear* verkoopt. Die komt uit Hengevelde, waar ze kennelijk niet willen vertalen, ondanks trouwjurk en bruidskledij. Het zit steeds hardnekkiger vastgebakken in onze cultuur, dat niet willen vertalen. 'Het Engels rukt op,' weerklonk het vorig jaar meer dan eens. Japke-d. Bouma, bekend van de oproep te stoppen met bullshit op kantoor, blies het hoogst van de toren: 'Dit is geen gezinsuitbreiding, dit is het totale failliet van de Nederlandse taal,' schreef ze in de krant.¹ Het was nota bene een zin uit haar feestrede voor de nieuwste Dikke van Dale. Die heeft er maar liefst duizend Engelse woorden bijgekregen. Japke-d. noemt

het de Engelse Ziekte, die zij duidt als het verdringen van taal, waarmee we meteen een prachtig tegenbeeld van vertalen hebben. Vertalen is juist niet verdringen maar opnemen, niet wegstoppen maar verrijken. Geen aftocht van het Nederlands, geen vertaalluiheid of -weerwil. Ik stal mijn fiets.

In de winkel heb ik een dagcrème aangeschaft (oké, ook een leenwoord maar toch al ingeburgerd, zij het minder voor mannen). Bij de aankoop krijg ik wat monstertjes mee. Eentje heet *Age Defender*, bedoeld als *Eye Repair* en nader uitgelegd als *Lifting, Anti-Wrinkle, Dark Circle Reducing Eye Cream For Men*. Ik lach vriendelijk naar het meisje van Kiehl's en weet al dat ik die zalfjes niet ga aanschaffen, ook niet als ze in het Nederlands aanbevolen waren geweest. Dan wordt het Leeftijdstopper, bijvoorbeeld, of Oogherstel, toe te lichten als 'oogcrème voor mannen voor het ophalen van je ogen, het tegengaan van rimpels en het inperken van donkere kringen rond je ogen'. Kan echt niet op de verpakking. Vervolgens dus een tijdje nadenken hoe dat allemaal korter kan – het spul voedt met andere woorden mijn eigen vertaalluiheid en nijd op het Engels, waarin je zo compact kunt beschrijven en verleiden. Ik roep mezelf ter verantwoording om dit dilemma te doorstaan. Het is een hedendaags dilemma, een kenmerk van de tijd waarmee we moeten leren leven. Het Engels snoert ons in. Laatst bestelde ik muntthee, door de ober vervolgens opgediend als (fonetisch) 'maint tie'. Mijn flauwe gelegenheidsgrap, 'met een d of een t?', viel uiteraard geheel in het on-Nederlandse water.

Soms schiet je als vertaler dus doodgewoon te kort. Joël Broekaert, vijfsterrenrestaurantrecensent (je zou het zijn!), gebruikt in zijn doorwrochte besprekingen graag het woord 'moreish'. Hij bedoelt in dat geval etenswaren waar je meer van wilt, niet vanaf kunt blijven (drop, chips, nootjes etc.), maar dan het sjiekere voedsel dat je in sterrenrestaurants voorge-

schoteld krijgt. Het is een schande dat wij, die het verschijnsel donders goed kennen, er geen woord voor hebben – dat we ons niet de inspanning hebben getroost het te vertalen. Vraatzuchtig, vreetzuchtig, eetzuchtig? Niet best. Waarom nemen we dan dat Engelse procédé om overal -ish achter te plakken (eventish, beyonceish, sic) niet over? Dan beperken we ons tot achtervoegsels en behouden het goede. Meerig? Verslaverig? Nee. We schieten tekort. Waarom eigenlijk niet ‘meers’? Tot de orde.

Het lot heeft ons iets te vertellen

2022 was het jaar waarin Remco Campert (1929-2022) en Jeroen Brouwers (1940-2022) overleden – schrijvers ja, maar ze vertaalden ook. En dus zijn ze ook op een andere manier te bekijken (vooruit, neerlandici). Campert debuteerde in 1956 als vertaler met *Kus mij en sterf*, een ettelijke malen herdrukt en befaamd boek van Ira Levin (*A kiss before dying*). Eind jaren vijftig, begin jaren zestig vertaalde hij ook pretentieuzere auteurs: Ionesco, Sollers, Duras (*Moderato cantabile*) en wat boeken van Françoise Sagan (*Kasteel in Zweden*, bijvoorbeeld). Behalve proza en toneel publiceerde Campert ook vertaalde poëzie – ik noem vooral zijn *Gedichten* van Leonard Cohen uit 1971, met daarin de regels ‘Voor ik ga / wil ik graag / voor bekentenissen / de zangers bedanken’. In haar prachtige portret van Campert noemt Mirjam van Hengel *Het onkruid en de bloem. Dagboek van een verslaafd meisje* (1972) zijn succesvolste vertaling: een boek zonder auteursnaam dat steeds vaker aan Campert zelf toegeschreven wordt (‘wat op alle mogelijke sites de absurde combinatie oplevert van een omslagbeeld met een verslaafd meisjesgezicht en daaronder een uitvoerige toelichting over de dichters van Vijftig’).²

Jeroen Brouwers heeft *Wonderbare reizen te land en ter zee, veldtochten en vrolijke avonturen van de Baron von Münchhausen zoals hij deze in de kring zijner vrienden met de fles onder handbereik zelf pleegt te vertellen* op zijn naam staan, een vertaling uit 1978. Maar naast een paar Tucholskyvertalingen publiceerde hij vooral een aantal vertalingen van werk van Robert Walser, die hij zo in Nederland introduceerde: vier vertalingen tussen 1979 (*Fritz Kocher z'n opstellen*) en 1987 (*De bediende*). De belangrijkste daarvan lijkt me *Jakob von Gunten* uit 1981; het zou interessant zijn die stilistisch te vergelijken met de hervertaling van Machteld Bokhove (1949-2020) uit 2016. Ook zij liet zien hoe verleidelijk Walser nog altijd is, ook als hij wandelt (en eet!) met Carl Seelig (*Wandelingen met Walser*), een in 2022 postuum door Koppernik uitgegeven vertaling van haar.

Terug naar wie overleden: Erika Dedinszky (1942-2022), die weliswaar ook schreef, maar haar grootste roem vergaarde als vertaler (laureaat van de Martinus Nijhoff Vertaalprijs 1981). Boven haar rouwadvertentie stond een vredeswens die Oekraïne met vertalen verbindt: 'Als die twee culturen, die twee werelden, binnen één persoon verenigd kunnen worden en vrede kunnen hebben, waarom zou dat dan in het groot niet kunnen?' Ze kreeg de prijs voor haar vertalingen van Hongaarse poëzie in het Nederlands, onder meer die van János Pilinszky. Erik Lindner schreef er bevlogen over en wees op de kracht van de vertaalde teksten. 'Totdat ze een busongeluk kreeg – op een parkeerplaats werd ze aangereden, nota bene door een touringcar Boedapest-Amsterdam – en erna nooit meer wilde vertalen, ook niet meer wilde communiceren over eerdere publicaties. Al had ze alleen fysieke schade opgelopen, ze wilde geen enkel werk meer doen. De receptie van Pilinszky in Nederland stakte op dat moment.'³

Rosemarie Still (1942-2022) overleed – ze vertaalde onder

meer Lucebert in het Duits en ontving daarvoor in 1984 de Martinus Nijhoff Vertaalprijs. Ook de man die in 2014 bij de Wereldbibliotheek *Jozef en zijn broers* publiceerde, een vertaling van een groots werk van Thomas Mann, overleed afgelopen jaar. Thijs Pollmann (1939-2022) zette zich na zijn hooglerschap in de linguïstiek aan het vertalen. Deze vertaling was een helse klus, maar hij waagde het erop en liet zich uiteindelijk goed begeleiden. De Wereldbibliotheek herdrukte de pil een aantal keren, uitgever Koen van Gulik liet in een in memoriam weten dat de vertaling ‘staat en zal blijven staan’. Pollmann, in Utrecht de bedenker van de succesvolle studierichting Algemene Letteren, promoveerde op de beschrijving van passieve zinnen in de Nederlandse grammatica, wat hem van pas moet zijn gekomen bij Manns ‘meanderende, langademige zinnen waarin de fijne ironie de diepzinnigheid van de gedachten accentueert’, aldus Van Gulik. Een andere aparte vertaler was Jan Rot (1957-2022), de zanger, componist en tekstdichter die vaak ‘hertaler’ wordt genoemd maar zelf ‘vertaler’ genoemd wilde worden. Cees Koster voerde in zijn in memoriam een ‘dankbare dans op het graf’ op en memoreerde aan de tot lied gemaakte songs ‘Ankie’, ‘Bulgaarse Rapsodie’ en ‘Stel je voor’.⁴ Rots langere vertalingen zijn niet de minste, de musicals *Hair* (2007) en *Tommy* (2008) en vooral zijn Nederlandse versie van de *Matthäus-Passion* (2006).

De romanist Marjolein van Tooren (1961-2022) maakte nog deel uit van de jury die de Martinus Nijhoff Vertaalprijs 2022 toekende aan Rokus Hofstede, maar de uitreiking ervan maakte zij niet meer mee. Janet van der Meulen schreef een inlevend in memoriam (op platformfrans.nl), waarin op haar bezieling en betrokkenheid gewezen wordt alsook op haar voornemen ooit nog korte verhalen te vertalen van de schrijver op wie zij gepromoveerd was: Zola. Eveneens veel te jong overleed

Thomas Langerak, hoogleraar Russisch en oprichter en een van de vertalers van het Gents Collectief van Poëziewerteralers (1950-2022). De classicus Rob Brouwer (1938-2022) werd in de rouwadvertentie vertaler genoemd; dat laatste was niet het geval bij Gitka Hamburger (1953-2022) onder wier naam en levensdata wel vermeld stond dat zij de gave bezat ‘om ieder hart te kunnen bereiken’. Van Brouwer vind ik een volledige Dantevertaling en werk van Epictetus en Boëthius; van Hamburger alleen dat zij ‘independent translator bij creta’ was – ‘Groningen area’. Persoonlijker was de manier waarop Mira Feticiu in een necrologie vertelde over het overlijden van haar man André Kom (1970-2022), een vertaler uit het Roemeens voor justitie en politie. Als hij niet vertaalde was hij in zijn mancave in de weer met buizen, lampen, versterkers en radio’s. Op een donderdagavond in 1998, ‘om kwart voor zeven in een gang van de Universiteit van Boekarest’, had de schrijfster Mira Feticiu in de ogen van een onbekende, treuzelende en blozende man gekeken en gevoeld ‘dat het lot ons iets te vertellen had’.⁵ Van Rinus Ferdinandusse (1931-2022), de befaamde journalist, thrillerschrijver en hoofdredacteur van *Vrij Nederland*, kon ik geen vertalingen vinden, maar het zou me niet verbazen als hij er in ettelijke gevallen als meezer de hand in heeft gehad. Het woord vertaler viel evenmin in de necrologieën voor Karel Eyckman (1936-2022). Toch herschreef hij op meesterlijke wijze bijbelverhalen en herdichtte hij een aantal psalmen.⁶ Daar zie je de grens tussen schrijven en vertalen dus ineens niet meer, want hij is er flinterdun (maar is dat niet overal zo?). Komt dat niet waargenomen worden als vertaler door de teksten die je bewerkt (de Bijbel met zijn status als niet-vertaald rechtstreeks woord van God) of ligt het aan de schrijvende persoon en hoe deze zich het meest in de hoofden van de goegemeente nestelt – hier een kinderboekenauteur die vooral sesamstratenmaker

Carlijn Brouwer is vertaler en redacteur. Ze vertaalde onder meer werk van Adrien Bosc, David Foenkinos en Adèle Rosenfeld. Redactielid van Filter.

David Colmer heeft meer dan twintig bundels Nederlands-talige poëzie in het Engels vertaald. Hij is in 2023 vaste *Filter*-columnist.

Robbert-Jan Henkes schrijft (*De bende van Lieke, Wit als een wat*) en vertaalt, uit het Engels (Ellis, McKittrick Ros) en uit het Russisch (Poesjkin, Dovlatov, Blok, Mariëngof; *Bij mij op de maan*). Blogt op [VandaagVertaalprobleem.blogspot.com](https://vandaagvertaalprobleem.blogspot.com).

Hans Kloos, dichter en vertaler, recent romans van James Clammer (*Van geen betekenis*; Querido, 2022), Balsam Karam (*De singulariteit*; Kievenaar, 2022) en John Irving (*De laatste skilift*; Arbeiderspers, 2022).

Onno Kusters is werkzaam als vertaler Engels-Nederlands. Daarnaast is hij dichter en is hij aan de Universiteit Utrecht verbonden als docent en onderzoeker bij de afdelingen Engelse letterkunde en Vertalen.

Bart Moeyaert is dichter en vertaler en de meervoudig bekroonde auteur van vele boeken, meestal voor kinderen.

Ton Naaijkens is essayist en vertaler.

Sebastian Roth woont en werkt in Herentals. Zijn debuutvertaling *Gestoord* (*Irre* van Rainald Goetz) verschijnt dit voorjaar bij het balanceer.

Marie Schoups is doctoraatsonderzoeker aan de vakgroep Letterkunde van de Universiteit Gent. Zij onderzoekt hedendaagse Mexicaanse migratieromans en daarin de verschillende vormen van geweld en intimiteit, vanuit zintuiglijk perspectief.

Ivo Smits is hoogleraar Letteren en Culturen van Japan aan de Universiteit Leiden. Hij houdt een wekelijks blog bij over het vertalen van Japanse poëzie (penseelvanwind.nl). Zolang als hij zich kan herinneren leest hij strips. Ook hij is in 2023 vaste *Filter*-columnist.

Eva Van Hoey is doctoraatsonderzoeker aan de vakgroep Letterkunde van de Universiteit Gent. Daar onderzoekt zij hoe hedendaagse Latijns-Amerikaanse auteurs het genre van de kroniek hanteren om gendergeweld aan te klagen.

Mieke de Vos promoveerde op de literaire receptie van Griekse dichters in de Griekse en Romeinse oudheid. Zij vertaalde onder meer Sappho, Propertius en Theocritus en laatstelijk *Mijn liefste is op het land* van Tibullus (Van Oorschot, 2022).

125

Jaap van Vredendaal is oudgermanist en vertaler en als docent Vertalen en oudere Duitse letterkunde verbonden aan de Universiteit Utrecht.

REDACTIE

Carlijn Brouwer, Annemiek van Grondel (eindredactie),
Cees Koster, Christiane Kuby, Ton Naaijken, Désirée Schyns,
Elies Smeyers en Eva Wissenburg

BOEKONTWERP

Martien Frijns | M10BOEKEN

FOTO'S

Martien Frijns p. 28, 68, 78, 104, 110 en 126.

REDACTIEADRES

Goethelaan 13 • 3533 VN Utrecht
info@tijdschrift-filter.nl • www.tijdschrift-filter.nl

UITGEVER

Stichting **m10boeken** • Kruisbergseweg 59 • 7009 BM Doetinchem
info@m10boeken.nl • www.m10boeken.nl

ISSN 0929-9394 • ISBN 9789493332003 (*Filter* 30:1)

ADMINISTRATIE EN ABONNEMENTEN

Abonneren, opzeggen en adreswijzigingen in Nederland:
Abonnementenland, Postbus 20, 1910 AA Uitgeest,
tel. +31 (0)251 257924, www.bladenbox.nl voor abonneren
of www.aboland.nl voor adreswijzigingen en opzeggingen.

Voor België: Abonnementenland, Ambachtenlaan 21 Unit 2A,
3001 Heverlee, tel. +32 (28) 085523, www.bladenbox.be
voor abonneren of www.aboland.be voor adreswijzigingen
en opzeggingen. Opzeggingen moeten minstens 8 weken
voor de afloop van de abonnementsperiode binnen zijn.
Prijswijzigingen voorbehouden.

Filter verschijnt viermaal per jaar. Een jaargang loopt van januari tot en met december. Abonnementen gaan in met ingang van het eerste nummer van de lopende jaargang. Abonnementsprijs per jaargang € 36,50. Een los nummer kost € 12 (incl. verzendkosten).

Het tijdschrift *Filter* heeft een redactie van vertalers en andere professionals gespecialiseerd in het schrijven over vertalen. De redactie mikt op goedgeschreven stukken. Elke bijdrage wordt daarom grondig gelezen en in de redactie besproken. Een voor de bijdrage verantwoordelijke redacteur bespreekt met de auteur eventuele wijzigingen. Wetenschappelijke inzendingen waarvan de redactie vindt dat ze in aanmerking komen voor publicatie worden aan een dubbele blinde peer review onderworpen; gerenommeerde experts uit binnen- en buitenland worden daartoe aangezocht. Wanneer op grond van deze procedure beslist wordt de bijdrage te publiceren, past de auteur het artikel indien nodig aan, rekening houdend met de adviezen uit de peer reviews. In samenspraak met een aangewezen redacteur wordt het artikel klaargemaakt voor publicatie en opnieuw aan de redactie voorgelegd. In alle gevallen is de eindredacteur verantwoordelijk voor de uiteindelijke tekst.

Noot van de uitgever: Wij hebben alle moeite gedaan rechthebbers van copyright te achterhalen. Dit is niet in alle gevallen gelukt. Personen of instanties die menen aanspraak te kunnen maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

Deze uitgave kwam tot stand met financiële steun van het Nederlands Letterenfonds en Stichting Filter.